

Meer dan veertig jaar nestkastonderzoek in het Gooi

Al voor de oprichting van de Vogelwerkgroep werden er gegevens verzameld over in nestkasten broedende vogels. In de jaren dertig van de vorige eeuw hield men zich daar in Nederland al mee bezig, maar er was toen nog geen onderlinge samenwerking. Na de oprichting van de Vogelwerkgroep veranderde dit, want de VWG stelde zich niet alleen tot doel vogelaars te laten samenwerken, maar ook om onderzoeken te coördineren. De Subgroep Nestkasten (later opgegaan in de Subgroep Avifauna) was een van eerste subgroepen die werd opgericht. Deze subgroep verzamelde bovendien de gegevens van broedvogels in nestkasten die door anderen werden verzameld. Zo kwamen ook de onderzoeken van de jeugdbonden voor natuurstudie - eind jaren zestig van de vorige eeuw waren er drie- in de verslagen. De geschiedenis van het nestkastonderzoek wordt hieronder geschetst.

Dick Jonkers & Ronald Beskers

De eerste series nestkasten in het Gooi zijn in de jaren vijftig door het Goois Natuurreservaat opgehangen op de landgoederen De Beek en Oud Bussem. Dit in navolging van het Staatsbosbeheer, dat in dezelfde periode op grote schaal nestkasten ophing om de populaties van in holen broedende insectenetters (voornamelijk Koolmezen) te vergroten. Het doel van deze acties was te voorkomen dat insecten schade toebrachten aan bomen. Bosbouw was in die jaren nog van grote economische betekenis. Stammen van grove dennen bijvoorbeeld werden verkocht om als stuthout in de mijnbouw te dienen. In de opgroeiende 'dennenplantages' werden zieke en dode bomen niet getolereerd, waardoor holenbroeders geen kans kregen zich te vestigen. Door nestkasten aan te bieden kwam nestgelegenheid beschikbaar die meteen bezet raakte. Want voedsel was volop beschikbaar.

Controle voor onderzoek

De grote aantallen nestkasten boden uitstekende mogelijkheden voor onderzoek. Behalve de nestkastbezetting en voorkeuren van soorten voor bepaalde nestkasttypen konden allerlei andere gegevens worden verzameld. Bijvoorbeeld schommelingen in soorten en aantallen, wanneer het eerste ei werd gelegd en welke veranderingen er in de loop van jaren plaatsvonden. Ook konden de aantallen gelegde eieren, geboren jongen en uitgevlogen jongen worden bepaald.

Uit De Korhaan van 2003

Gaat het bergafwaarts met de VWG?

Eric Hans van Stigt Thans constateert dat de motor hier en daar hapert. Belangrijke gezichten verdwijnen, daardoor liggen sommige werkgroepen van de subgroep Avifauna stil. Guus Proost stapt terug uit het Coördinatieteam, nadat Marc van Houten in 2002 dat had gedaan. Door de wisselingen onder degenen die verantwoordelijkheid dragen en door verlies aan leden dreigt belangrijke kennis verloren te gaan voor de vogelwerkgroep. Maar . . . er wordt nog geïnventariseerd, de redactie van De Korhaan is ververst en Corné Joziassse heeft de eindverantwoordelijkheid voor de Eempoldertellingen van Nico Klippel overgenomen. Het eiland de Dode Hond is na tien jaar opnieuw geïnventariseerd; de coördinatie berustte bij Dick Jonkers. Het is een toevluchtsoord voor bijzondere soorten als de Wielewaal, de Havik en nog 37 soorten. De territoriumdichtheid loopt wel terug naarmate de begroeiing voortschrijdt.

Ricardo van Dijk telde met anderen de Bloemen-dalerpolder en in de Gemeenschapspolder-Oost. Het aantal territoria staat op 33, wel zijn er weinig Grutto's. Deze polders tussen Muiden en Weesp zijn 's winters een belangrijke pleisterplaats voor de Kleine Zwaan.

Bij de huiszwaluwtelling van 2003 blijkt dat acceptatie een probleem is bij de (boeren-) woningen waar genesteld wordt. Met kerstballen of het beschilderen met donkere kleuren worden de zwaluwen geweerd. Het aantal broedparen daalde met zes procent. Voorlichting zou de houding van bewoners positief kunnen beïnvloeden. Het aantal nestelende Oeverzwaluwen blijft bijna gelijk, kunstwanden hebben niet de voorkeur.

Erwin van Laar doet veel stof opwaaien met zijn stelling dat het achterhaald is om elke roofvogel en alle uilen van een pootring te voorzien. Hanneke Sevink weerlegt de onbezonnen bewering: om een chip uit te lezen moet je de vogel ook opnieuw vangen.

Door jongen te ringen was het mogelijk na te gaan waar zij na het uitvliegen naartoe gingen, hoe oud zij werden en waardoor zij om het leven kwamen. Bij de oudervogels kon trouw aan nestkasten worden gemeten. Door winteravondcontroles te houden was het mogelijk om vast te stellen of de in een kast slapende vogels daar in het broedseizoen ook in gingen broeden. Ook werd gekeken naar parasieten en andere dieren, die van de nestkasten gebruik maakten. Een leuk experiment was een onderzoekje naar de maximale afstand waarnaar de nestkastbewoners zich begaven om nestmateriaal te verzamelen. Hiertoe werden verschillende gekleurde wollen draadjes in de omgeving opgehangen of neergelegd. Zo hadden de controleurs hadden een mini onderzoeklaboratorium in de natuur.

Met gestructureerde controles werd begonnen in het begin van de jaren zestig. Toen werden de nestkasten op De Beek en Oud Bussem door de NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie) gecontroleerd onder leiding van Jan van der Geld. Er kwamen daarna meer terreinen bij. Het eerste verslag verscheen in 1963. Na de oprichting van de VWG groeide het aantal controleurs en nestkasten enorm, met als hoogtepunt 1972 toen 1672 nestkasten onderzocht zijn. Het dieptepunt lag in 1987 met nog maar 360 gecontroleerde nestkasten, maar een jaar later was het peil weer op 700 kasten gebracht. Momenteel worden de gegevens van 1250 nestkasten in het Gooi vastgelegd.

Niet alleen waren de aantallen nestkasten groot, ook het aantal onderzoeksterreinen mocht er zijn. Het aantal schommelde van jaar tot jaar. Het maximum bedroeg 35. De tientallen terreinen bevonden zich in verschillende biotopen, waardoor de waarde van het onderzoek werd vergroot.

Nestkasttypen en gebruik

Het meest gebruikte type is het model 'Wageningen' dat door Faunabeheer (1956) werd aanbevolen. Daarnaast waren er speciale kasten voor Torenvalken, Bosuilen, Grauwe Vliegenvangers, Grote Bonte Spechten, Holenduiven en Boomkruipers. De kasten waren niet altijd van hout vervaardigd. Een tijdlang waren houtbetonnen nestkasten in trek, waren zij van triplex- of multiplex en er is zelfs een experiment geweest met speciaal geprepareerde kartonnen kasten (Jonkers *et al.* 1987). Er is zelfs een aantal jaren geweest waarin voor Torenvalken en Bosuilen gebruikte munitiekisten zijn opgehangen. Deze loodzware en niet kapot te krijgen kisten werden op verzoek door het leger met de Aan- en Afvoertroepen weer mee teruggenomen uit het toenmalige West-Duitsland en om niet geleverd.

Om meer variatie te krijgen in de bezetting en andere soorten dan de grote aantallen Kool- en Pimpelmezen te bevoordelen, zijn in de jaren zeventig veel selectieve kasten en superselectieve kastjes opgehangen.

Uit De Korhaan van 2004

De jeugd van onze Vogelwerkgroep verwijdt, ondanks de nachtvorst, op 28 februari de begroeiing op één van de drie eilandjes bij de pier van Huizen. Vissieftjes en andere vogels die van een open broedlocatie houden kunnen hier nu weer terecht.

Sytze Poelstra hoort op zijn fietstocht vanaf het fietspad aan de noordrand van Eemnes enige malen een diep: 'arr-arr-arr'. Het deed denken aan een ravenroep. En inderdaad ziet Sytze de grote zwarte vogel bedaard door het weiland stappen. Al peuterend in het weiland weet hij met zijn grote massieve snavel tot twee keer toe een mol buit te maken; een kraai die te dicht nadert wordt zijn plaats gewezen, waarbij het grootteverschil opvallend is.

De in Bovenmeent neergestreken Grote Geelpootruiter trekt grote belangstelling.

Carla Holzenspies weet je aandacht altijd weer te vangen met een goed verhaal, dat niet per sé voortkomt uit de vogelopvang. Fantastisch toch dat koningin Juliana vogels ging kijken in de Eempolder samen met Baronesse Hanny van Til. En dat Hare Majesteit aarzelde om over een hek te klauteren, want ze had net een nieuwe japon aan. De opmerking van de barones: "Je lijkt wel een Eemnesser boerin op heur zondags", liet de koningin niet op zich zitten, ze klom erover!

Ken je omgeving: Wie wandelt er wel eens op de Monnikenberg? Dick Jonkers schetst dit vergeten landgoed langs de Soestdijkerstraatweg, waar maar liefst vier spechtensoorten broeden. Knap trouwens om zo dicht langs de A-27 de vogelgeluiden nog te kunnen onderscheiden.

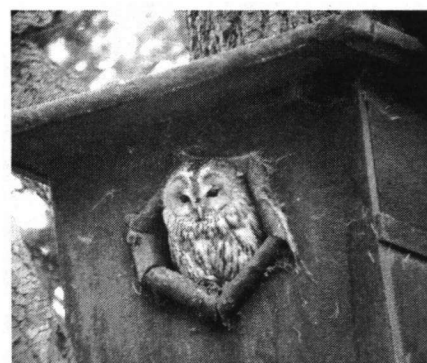
Holenbroeders maakten graag gebruik van deze kunstmatige nestgelegenheid. Natuurlijke holten kunnen inwateren, aangetast worden door zwammen, rotten en zijn lang niet altijd veilig tegen predatoren. De kasten worden altijd na het broedseizoen schoongemaakt en bevatten hierdoor in het nieuwe seizoen geen parasieten en oud nestmateriaal meer. De grote variatie in kasten leidde ertoe dat een groot aantal soorten daarin tot broeden overging (Tabel 1).

Tabel 1. Vogelsoorten aangetroffen in gecontroleerde nestkasten van 1963-2006

Torenvalk	Gekraagde Roodstaart	Glanskop
Holenduif	Roodborst	Matkop
Houtduif	Grauwe Vliegenvanger	Boomklever
Kerkuil	Bonte Vliegenvanger	Boomkruiper
Bosuil	Koolmees	Huismus
Grote Bonte Specht	Pimpelmees	Ringmus
Winterkoning	Zwarte Mees	Spreeuw
Merel	Kuifmees	Kauw

Topjaar was 1968 toen 21 verschillende soorten de kasten bezetten.

Koolmees en Pimpelmees zijn de dominante broedvogels in nestkasten, waarbij de verhouding tussen deze twee soorten meestal 2:1 is, wat menig controleur doet verzuchten dat de nestkasten 'koolmeeskwekerijen' zijn. Dergelijke uitlatingen zijn ook gedaan in de jaren zestig, toen veel Ringmussen in de kasten broedden. Tegenwoordig mogen we blij zijn als er een in wordt aangetroffen. De meest soorten kwamen incidenteel of in kleine aantallen voor. Een nieuwe soort die halverwege de jaren zestig oprukte vanuit het oosten van het land was de Bonte Vliegenvanger. In 1983 broedde hij al in zestien controlegebieden. Daarna is het aantal afgenomen.

Bosuilen maken graag gebruik van nestkasten. Foto: Ronald Beskers.

Uit De Korhaan van 2005

Nadat de plannen met het pompstation in Bussum niet haalbaar bleken heeft de zoektocht naar een eigen onderkomen nu toch geresulteerd in een voorlopig onderdak in een kelderruimte van serviceflat Westerheem in Hilversum. De ruimte krijgt de naam *De Broedplaats* en is na reservering beschikbaar voor alle geledingen van de Vogelwerkgroep.

Marc van Houten voerde een broedvogelmonitoring uit in een deel van de zuidelijke Eempolder: de Buitenvaart-Noord. Dit stuk grasland wordt door Natuurmonumenten beheerd, het wordt plasdras gehouden. Zes jaar lang bekeek Marc het gebiedje van 15 ha op broedvogels. Voor de kritische soorten blijkt de waterhuishouding in het gebied van groot belang. In 2004 stond het meertje bijna droog, het aantal Grutto's en Tureluurs halveerde meteen. De Zomertaling is zonder aanwijsbare redenen al een paar jaar weg gebleven.

De ingezonden kunstwerken voor de expositie in de Theetuin, gemaakt door creatieve leden van de Vogelwerkgroep, zijn van opvallend hoge kwaliteit.

Dank aan Bertus van der Brink die alles op korte termijn regelde.

Het Naardermeer en de waaien van het Eemland hebben in juni 2005 de status van aardkundig monument gekregen. Deze gebieden zijn van grote natuurhistorische betekenis, ze vertellen namelijk iets over de ontstaanswijze van het landschap.

Ronald Beskers is de initiator van een groot renovatieproject voor de nestkastbewoners. Maar liefst 840 kasten staan op stapel, gemaakt van duurzaam acacia hout. Gestreefd wordt om in dertig te controleren gebieden de diversiteit aan vogelsoorten te vergroten.

Handen, oren en ogen tekort.

Het bestuur vindt het een bedenkelijke ontwikkeling dat het werk binnen de Vogelwerkgroep door steeds minder mensen gedaan moet worden. De subgroep Avifauna is duidelijk onderbemand, waardoor belangrijke inventarisaties niet uitgevoerd kunnen worden. De laatste Korhaan wordt door het bestuur in elkaar gezet, want ook daar komt men handen tekort.

In 2005 werd er nog in tien terreinen gebroed en bedroeg het aantal bezette nestkasten tweederde van dat in 1983. In het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw nestelden nog tientallen Gekraagde Roodstaarten in de nestkasten; in 2005 slechts één! Van de Spreeuw broedden er in 1971 101 paren; in 2005 waren dat er nog 12.

Een opmerkelijk broedgeval vond in 2005 plaats, toen een Kerkuil in een nestkast in een tuin bij een bos in Huizen broedde (Beskers 2005). Bij Holenduiven is geconstateerd, dat deze nogal eens een nestkast bezetten, nadat Bosuilen daar hun broedsel in hebben grootgebracht.

Andere nestkastbewoners

Behalve vogels maakten ook andere diersoorten gebruik van de nestkasten. Zowel nesten van hommels als wespen zijn er in aangetroffen. Af en toe leidde dit tot verstoring van de vogelbroedsels. Regelmatig kwamen oorwormen, pissebedden, spinnen, nachtvlinders, rode bosmieren en vogelvlooien in de kasten voor. Ook in de nesten waren regelmatig insecten te vinden. Een insectendeskundige kan in de kasten heel wat van zijn gading aantreffen. Rosse Vleermuizen en Dwergvleermuizen waren regelmatig na het broedseizoen in een aantal kasten aanwezig. Grootoorvleermuizen zijn maar weinig gevonden. Zo nu en dan was er een bosmuis in een kast aanwezig. Wel op maar niet in een kast zijn wel eens uitwerpselen van een boomarter gevonden. Eekhoorns zijn vooral in de eerste decennia van het onderzoek aangetroffen. Zij hielden zich altijd in grote kasten op.

Bijdragen aan de wetenschap

Het nestkastonderzoek wordt al 44 jaar uitgevoerd. Deze zeer lange tijdreeks is uniek naast het professioneel uitgevoerd ecologisch onderzoek van het Nederlands Instituut voor Ecologie in Heteren (NIOO). Onze gegevens zijn gebruikt voor het onderzoek naar het effect van een door een gebrek aan calcium gelimiteerde reproductie en eischaalverduunning bij Koolmezen (Graveland 1995). Verder zijn zij verwerkt in een publicatie over veranderingen in het broedsucces van Koolmees en Bonte Vliegenvanger (Dekhuizen & Schuijl 1996). Het ringen van de vogels in de nestkasten leverde een bijdrage aan de onderzoeken van de Nederlandse Ringcentrale, eveneens van het NIOO. Door nestkaarten in te vullen voor het Nestkaartenproject van SOVON zijn en worden gegevens geleverd voor een onderzoek naar broedsucces.

Veel gegevens dateren al uit de periode voordat de gevolgen van zure regen en de opwarming van de aarde zich manifesteerden. Zij geven een goed beeld van de verschuivingen van de broedvogels zowel in soorten als in aantallen en de legdata van het eerste ei. Het belang van het decennia lang monitoren van de bewoners en hun broedsels in nestkasten kan niet genoeg onderstreept worden. De nestkasten fungeren als "snuffelpalen" en door de langdurigheid van het onderzoek worden de trends duidelijk. De gegevens van dit onderzoek zijn goud waard!

Uit De Korhaan van 2006

Noem de naam Jelle Harder en je denkt meteen aan de IJsvogel. In 2006 is dat ook niet onterecht, want Jelle krijgt dit jaar voor zijn aanhoudende werk voor de bescherming van de IJsvogel de Paul Fenterer van Vlissingen / AD-natuurprijs.

In 1992 werd één hoofdstuk in de VWG-brochure 'Vogels zien en beschermen' gewijd aan het aanleggen van ijsvogelwanden. Toen is het graven en het omtrekken van boomkluiten begonnen. Het aantal broedparen dat tot '92 in de Gooi en Vechtstreek op maximaal 8 stond, steeg naar 32 in 2005. De aanbevelingen van de IJsvogelwerkgroep vinden weerklank in de rest van het land.

Jan Mooij zet de zaken rond de Knobbelzwanen in de Eempolders op een rijtje. Hij merkt op dat er grote schommelingen in aantallen zijn. Vooral de laatste drie jaar zitten er veel, vermoedelijk juveniele gasten in de polders.

Nog een paar Avifaunafeiten:

- Uit de inventarisatie van de Loenderveense Plas van 2004 blijkt dat hier met 17 paar van de Grote Karekiet tien procent van de landelijke populatie zat.
- De telpost Corversbos bestaat 20 jaar! Wie helpt Fred tellen op landgoed Bantam.
- Voor het meewerken aan de nieuwe broedvogelatlas van Noord-Holland hebben we te weinig mensen.

J. Mooij: In tegenstelling tot de Veldleeuwerik neemt de Graspieper sinds 1985 niet meer af in aantal.

Het jaaroverzicht van het Goois Vogelnet beslaat maar liefst zeven bladzijden in het maartnummer. In de eerste maanden zien velen de Pestvogel, die opnieuw een invasie in ons land uitvoerde.

'Vogelaars in de kijker' richt de blik op Wim le Clerq en op Bep Dwars - Van Achterbergh. Bep is dit jaar al 35 jaar bestuurslid!

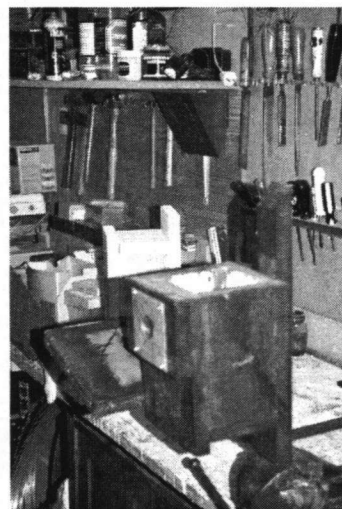

Continuering

Het onderzoek is, zoals uit het bovenstaande blijkt, niet alleen interessant, maar ook van groot maatschappelijk belang. Om het voort te kunnen zetten zijn altijd voldoende controleurs noodzakelijk. Om allerlei redenen stoppen controleurs. Er zijn dus altijd wel nieuwe nodig. Voor het broedseizoen 2008 kunnen we vier nieuwe controleurs goed gebruiken. Wie er iets voor voelt om nestkastcontroleur te worden, kan zich aanmelden (beskers@quicknet.nl of 035-538 73 41).

Een ander belangrijk punt voor de continuering van het onderzoek is het in stand houden van de kwaliteit van de nestkasten. Het bestand wordt vernieuwd met duurzame nestkasten gemaakt van lariks- en acacia hout. Daarbij streven we naar eenheid van de maten van de verschillende typen nestkasten. Door deze standaardisatie stijgt de waarde van het onderzoek nog meer. Zo kunnen verschillende terreinen met elkaar vergeleken worden.

Voor het maken van deze duurzame nestkasten zoeken we nog timmerlui, die thuis nestkasten willen produceren. Voor aanmelding zie boven.

Er worden duurzame nestkasten getimmerd. Foto Dick A. Jonkers.

Literatuur

Beskers, R.E. (samenstelling) 2005. Goois Nestkastonderzoek. Jaarverslag 2005. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum. Uitgave 152.

Dekhuizen, H.M. & G.P.J. Schuijl 1996. Veranderingen in het broedsucces van Koolmees *Parus major* en Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca* op de Veluwe en in het Gooi van 1973-92. Limosa 69(4): 165-174.

Faunabeheer 1956. Bescherming van nuttige vogels. Verslagen en mededelingen No. 17. Veertiende herziene druk. Ministerie van Landbouw en Visserij. Z. pl.

Graveland, J. 1995. The quest for calcium. Proefschrift. Rijksuniversiteit Groningen

Jaarverslagen Subgroep Nestkastonderzoek.

Jonkers, D.A., R.A. Koele & J. Taapken 1987. Vogels tussen Vecht en Eem. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum.

Terugblik op 40 jaargangen van De Korhaan

40 Jaar **Vogelwerkgroep!**

Ik vond het een hele eer om hier op 40 opeenvolgende bladzijden bij stil te mogen staan.

Het is duidelijk geen geschiedschrijving van de VWG geworden. Lang niet alle leden die verantwoordelijkheid droegen in de afgelopen decennia zijn hier vermeld, jammer dat u er niet bij stond!

Mijn streven was om bij elk jaartal een sfeertekening te maken door gebeurtenissen en anekdotes te vermelden, waardoor dat jaar tot leven kwam. Het is met opzet een geheel subjectieve keuze geworden. Lekker om uit die drieduizend bladzijden Korhaan zo links en rechts wat krenten uit de pap te mogen pikken. Fijn dat ik de prachtig ingebonden jaargangen van Bep Dwars-Van Achterbergh mocht lenen, want ikzelf kom met 15 jaar lidmaatschap nog maar net kijken.

De Vogelwerkgroep heeft met haar beschermings-taak een goed stuk lokale geschiedenis geschreven; boeiend om die ontwikkelingen te volgen. Prachtig als het zo nu en dan lukte om een stukje Gooi een beschermde status te geven.

We zijn niet allemaal even sterk in het op gehoor thuisbrengen van vogelgeluiden. Maar misschien vindt u het ontspannend om mee te doen met nestkastcontroles, of mogelijk is iemand goed in computers en digitale fotografie en wilt u de redactie komen versterken.

Als iedereen nagaat wat hij of zij toch al graag doet in of voor de natuur, dan hoeft de VWG zich ook voor de toekomst geen zorgen meer te maken.

Paul Keuning